

به نام خدا مشور اخلاق پژوهش

بایاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، ماد انجمن و اعضاء هیات علمی و واحد های دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی به نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- ۱- اصل برنت: التزام به برنت جویی از حرکونذ رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیر علمی می آلائند.
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از حرکونذ جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۳- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به بهکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد و خودداری از حرکونذ حرمت شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران، پرسنل و پرسنل (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از حرکونذ پنهان سازی حقیقت.
- ۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه بهکاران پژوهش.
- ۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه باستان شناسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (AM)

گرایش پیش از تاریخ

عنوان:

بپوسی و مطالعه نقوش اساطیری اثرمهرهای دوران مس سنگی تا عصر مفرغ قدیم در جنوب ایران

نام استاد راهنما

جناب آقای دکتر مرتضی حصارى

نام استاد مشاور

جناب آقای دکتر علیرضا سرداری زارچی

پژوهشگر

آتوسا منیری

تابستان ۱۳۹۱

بسمه تعالی

در تاریخ: ۱۳۹۱/۴/۲۷

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای/خانم آتوسا منیری از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره ۱۹ به حروف نوزده تمام و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما:

تقدیم به:

پدر و مادرم که وجودم، آکنده از محبت‌های این دو فرشته بی همتا است

به نام یکتا نگارگر هستی...

با تشکر از پدر و مادرم که وجودم آکنده از محبت‌های این دو فرشته بی همتا است.

با تشکر و سپاس فراوان از استاد ارجمند، دکتر مرتضی حصاری که در تمام مراحل این پایان نامه راهنما و مشکل‌گشای من بوده‌اند و از هیچ کمک و یاری دریغ نمودند.

با تشکر و سپاس از استاد ارجمند، دکتر علیرضا سرداری زارچی که از نظرات و مشاوره‌های ایشان در این پایان‌نامه استفاده شده، و از هیچ کمک و یاری دریغ نمودند.

با تشکر و سپاس فراوان از استاد ارجمند، دکتر عبدالمجید رضایی، که از نظرات و مشاوره‌های ایشان در این پایان‌نامه استفاده شده است.

با تشکر و سپاس فراوان از استاد ارجمند، دکتر فرشید ایروانی قدیم که قبول زحمت نموده و ارزیابی این پایان‌نامه را به عهده گرفته‌اند.

چکیده:

به طور کلی از میان مدارک باستان شناسی، مهر و اثر مهرهای به دست آمده محوطه های باستانی، از جایگاه ویژه ای برخوردار هستند، چرا که شمایل ها و نقوش موجود در آنها تا حد زیادی بیانگر آداب و رسوم، عادات و معتقدات یک قوم بوده و جلوه ای از هنر و تمدن مردم در طی قرون متمادی را نشان می دهد.

علاوه بر آن نقوش، نقشمایه های حیوانی و گیاهی هم به نوبه خود، می تواند بیانگر جغرافیای زیست محیطی دوران باستان باشند. در لابه لای طراحی ها، به تصاویری برخورد می کنیم که ما را با دنیای فکری و تا حدی مرموز و ناشناخته گذشتگانمان آشنا می سازد. امروزه به این نقوش و نمادهای ناشناخته نقوش اساطیری می گویند. اشکالی که سراسر پر از کنایه هنرمند طراح از دنیای اطرافش است. شناخت و تفسیر اشکال حیوانی و انسانی و درک اسطوره های به جای مانده کاری بسیار سخت و دشوار است. چرا که تماماً برداشت اولیه انسان نسبت به دنیای پیرامونش و تاثیر نیروی های سحرآمیز و متافیزیکی هری ک از اشکال است.

در این تحقیق تلاش گردیده؛ تا به تاثیر اسطوره ها در تبیین ساختارهای فکری، اجتماعی و اقتصادی دوران پیش از تاریخ با توجه به نقوش اساطیری مهر و اثر مهرها پرداخته شود و مولفه های موجود در نمادهای اساطیری منقوش بر روی مهرهای جنوب ایران بلبتوجه به مهرهای اساطیری دوره مس - سنگی مورد مطالعه قرار گیرد. اما به علت گستردگی مناطق جنوب، بیشترین تمرکز را به مواد فرهنگی چند محوطه از کرمان و دشت شوشان که شامل جیرفت، تپه یحیی، تل ابلیس، شوش و چغامیش اختصاص داده شده و مقایسه ای تطبیقی با دیگر مناطق همجوار انجام گرفته است. در پژوهش حاضر از بین اثر مهرهای مسطح و استوانه ای موجود، حدود ۸۲ اثر مهر شاخص، به منظور مطالعه و بررسی انتخاب شده و بر اساس نوع نقش مایه هایی که بر روی آن ها کنده شده تقسیم بندی گردیده اند. نقوش اساطیری بر روی مهرها از دوران مس - سنگی تا دوران تاریخی ادامه می یابند این نقوش سیر تطور و تنوع الهها، خدایان و موجودات ترکیبی را نشان می دهند فصل اول شامل کلیات است که دربرگیرنده مباحثی مانند بیان مسئله، فرضیات و ... می شود در فصل دوم به جغرافیا و چشم اندازهای فرهنگی جنوب ایران در دوره مس - سنگی تا عصر مفرغ، پیشینه مطالعاتی، توصیف و معرفی محوطه های دوران مس - سنگی تا عصر مفرغ جنوب ایران پرداخته شده است در ادامه نیز، پیشینه کوتاهی راجع به تحقیقاتی که درباره مهر و معرفی مهرهای نوشته شده است. در فصل چهارم، به طور کاملاً اختصاصی به شرح واژه اسطوره، اساطیر، جهان بینی و پرداخته شده و در ادامه به توصیف نقش مایه ها، تحلیل و تبیین هر یک از نقوش اختصاص داده شده است. در قسمت پایانی، مقایسه تطبیقی خواهیم داشت از نقش مایه هایی که در یک افق زمانی شکل گرفته اند. در فصل پنجم، نتیجه گیری آمده است و در ادامه فهرست منابع نوشته شده و پیوست ها هم که شامل؛ جدول، تصویر، لوح و نمودارها هستند، ضمیمه شده اند.

مقدمه

موضوع این پایان نامه به زبان ساده در ارتباط با شناخت نقوش اساطیری اثر مهرهای دوره پیش از تاریخ است، لیکن آن چه را که می توان به عنوان وجه تمایز با سایر مقالات، پایان نامه و کتاب های موجود لاتین و فارسی در این زمینه برشمرد؛ توجه به رهیافت کارکردی به این گونه مواد فرهنگی و ارتباط تصاویری با رسوم های آئینی هر منطقه است. از منظر دیگر نیز می توان نقش مایه های اساطیری مهرها و اثر مهرهای مورد مطالعه، قرار داد. و آن هم تحلیل سبکی این گونه مواد فرهنگی است. تصویرنگاری آن ها با تبیین و تحلیل کاربردی می تواند همراه و هماهنگ باشد. شیوه سبکی را می توان، یکدیگر از شیوه های مهم ارتباطی دانست که تجلی آن ها می تواند موضوع مناسبی برای دریافت فرهنگ بومی هر منطقه دانست.

با توجه به این درآمد کوتاه می توان فرضیات زیر را در رابطه با شمایل نگاری اساطیری؛ این گونه مطرح کرد:

- ۱- به نظر می رسد که نقوش اساطیری موجود بر روی مهرهای پیش از تاریخ نشان دهنده وضعیت و رتبه بندی اجتماعی افراد و صاحب منصبان صاحب مهرها بوده است.
- ۲- نمادهای اساطیری موجود بر روی مهرهای جنوب ایران می تواند، برگرفته از دیدگاه های فکری ساکنان بومی فلات ایران بوده باشد که در برخی موارد هم تاثیراتی از اقوام مجاور را در برداشته است.
- ۳- مطالعات باستان مردم شناسی می تواند، نشان دهنده بسیاری از نقوش اساطیری منقوش بر روی مهرهای پیش از تاریخ باشد که تا دوران معاصر نیز تداوم داشته اند.

در این نوشتار، برای دست یافتن به فهم دقیق و شناخت مفهومی ((نماد، اسطوره، اساطیر)) در سبک های مهری مسطح و استوانه ای ایران، غرب، شرق و سپس مقایسه عملکردی آن ها با یکدیگر صورت گرفته است. تا دیدگاه های سبکی، بومی و محلی در زمان های پیش از تاریخ مشخص شود و بتواند به لحاظ نحوه به کارگیری هر یک از ((نماد، اسطوره، اساطیر)) سبک های مختص ایران برای رتبه بندی های اجتماعی و ساختاری حکومتی بر اساس داده های آشنایی مردم ایران با اساطیر پیش از تاریخ و تشخیص و تفکیک اساطیر ایرانی از کشورهای همجوار؛ شاید بتوان با شناخت اصالت های ایرانی که به نوعی با زندگی امروزی اجین شده است. اصالت های اصیل را از غیر تشخیص داد. علت پرداختن به این موضوع شاید استفاده از این اساطیر پلی از گذشته در هنر فونین تصویر سازی/گرافیک، نقاشی، صنعت بافندگی و جواهر سازی است. که به نوعی با زندگی امروزی ما، ... شده است. بازگشت به گذشته خود نوعی نوستالژیک و عملی سنت گراست. در زمینه مهرها و اثر مهرهایی که در محوطه های دشت شوشان و کرمان یافت شده اند؛ تحقیقات و بررسی هایی صورت گرفته است که می توان به مجموعه های کم نظیر مهرهای پیرامیه، محمودرشد، هالی پیتمن، وان ویکد، سوزا باغستانی، وینکلر و ... استناد کرد، این در حالی است که آمیه و محمودرشد تنها از منظر سبکی به این مواد توجه کرده اند. بنابراین در این پژوهش سعی بر آن شده تا با جمع آوری موافره گی (مهر و اثر مهرهای) منتشر شده از سه محوطه شاخص کرمان و دو محوطه از دشت شوشان، نقوش اساطیری را جدا، معرفی نموده و ارتباط نقوش اساطیری را با نوع کالی کراَن در این جوامع روشن سازد.

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
	فصل اول: کلیات
۱	۱-۱ بیان مسئله
۱	۲-۱ هدف های تحقیق
۱	۳-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن
۲	۴-۱ سوالات و فرضیه های تحقیق
۲	۵-۱ مدل تحقیق
۳	۶-۱ تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه های کلیدی
۳	۷-۱ روش تحقیق
۳	۸-۱ قلمرو تحقیق
۳	۹-۱ جامعه و حجم نمونه
۳	۱۰-۱ محدودیت های تحقیق
	فصل دوم: جغرافیا، پیشینه مطالعاتی و معرفی محوطه های مورد مطالعه
۵	۱-۲ جغرافیای جنوب ایران
۵	۱-۱-۲ درآمدی بر جغرافیای کلی ایران
۷	۲-۱-۲ جغرافیای کرمان
۹	۳-۱-۲ جغرافیای خوزستان
۹	۲-۲ معرفی محوطه های مورد مطالعه
۹	۱-۲-۲ محوطه شوش

- ۱۱ ۲-۲-۲ چغامیش
- ۱۲ ۳-۲-۲ تپه یحیی
- ۱۳ ۴-۲-۲ جیرفت
- ۱۴ ۵-۲-۲ شهداد
- ۱۵ ۳-۲-۲ پیشینه تحقیقاتی
- ۱۵ ۱-۳-۲ پیشینه تحقیقاتی درباره مهر
- ۱۷ ۲-۳-۲ پیشینه مطالعاتی محوطه های کرمان
- ۱۹ ۳-۳-۲ پیشینه تحقیقاتی محوطه شوش
- ۲۱ ۴-۳-۲ پیشینه تحقیقاتی محوطه چغامیش
- ۲۱ ۴-۲ مروری بر دوره مس - سنگی (جنوب ایران)
- ۲۲ ۱-۴-۲ دوره مس - سنگی در جنوب و جنوب غرب ایران
- ۲۶ ۵-۲ مروری بر عصر مفرغ (جنوب ایران)
- ۲۸ ۱-۵-۲ مروری بر پیشینه عصر مفرغ (جنوب ایران)

فصل سوم: معرفی مهرهای محوطه های مورد مطالعه

- ۳۰ پیشینه / نشانه های اولیه، مهر و اثر مهر
- ۳۲ ۱-۳ مهرهای شوش
- ۳۶ ۲-۳ مهرهای چغامیش
- ۳۸ ۳-۳ معرفی مهرهای تپه یحیی
- ۴۳ ۴-۳ معرفی مهرهای جیرفت
- ۴۴ ۵-۳ معرفی مهرهای شهداد
- ۴۶ ۶-۳ معرفی مهرهای محوطه های عصر مفرغ
- ۴۷ ۱-۶-۳ محوطه شهداد

۴۸	۲-۶-۳ محوطه شهرسوخته
۴۹	۳-۶-۳ محوطه موندیگات جنوب افغانستان
۴۹	۴-۶-۳ محوطه آلتین تپه
۵۰	۵-۶-۳ کاربرد و کارکرد اجتماعی مهرهای مشبک در هزاره سوم و دوم (ق.م)
۵۱	۱-۵-۶-۳ نتیجه گیری

فصل چهارم: تحلیل و تبیین نقش مایه های اساطیری

۵۲	۱-۴ تعریف و تبیین مفاهیم اسطوره
۵۲	۱-۱-۴ تعریف اسطوره
۵۲	۱-۱-۱-۴ تعریف اسطوره ها
۵۵	۲-۱-۱-۴ جهان بینی اسطوره
۵۶	۳-۱-۱-۴ اساطیر
۵۸	۲-۱-۴ نقش مایه های اسطوره ای
۵۹	۱-۲-۱-۴ مار
۶۲	۲-۲-۱-۴ قوچ
۶۳	۳-۲-۱-۴ شیر
۶۷	۴-۲-۱-۴ عقاب
۶۸	۵-۲-۱-۴ بال
۶۹	۶-۲-۱-۴ شاخ
۷۰	۳-۱-۴ نماد پردازی
۷۶	۴-۱-۴ ارتباط نقوش اساطیری با نوع معماری
۷۸	۲-۴ توصیف و تحلیل نقوش اساطیری
۷۸	۱-۲-۴ شوش

۷۸	۱-۱-۲-۴ ارباب ها
۷۹	۱-۱-۱-۲-۴ انسان با ماسک حیوانی
۸۳	۲-۱-۱-۲-۴ مردی با دو مار
۸۵	۲-۱-۲-۴ نقش گریفین یا شیر دال
۹۴	۳-۱-۲-۴ نقش حیواناتی که از سر، دم و گاهی از دو ناحیه به هم بافته شده اند.
۹۴	۱-۳-۱-۲-۴ نقش حیواناتی که از سر به هم تنیده شده اند.
۹۵	۲-۳-۱-۲-۴ نقش حیواناتی که از دم به هم تنیده شده اند.
۹۸	۳-۳-۱-۲-۴ نقش حیواناتی که هم از دم و هم از سر به هم تنیده شده اند.
۹۹	۴-۱-۲-۴ حیوانات در لباس انسان ها
۱۰۲	۵-۱-۲-۴ انسان بال دار و شاخ دار
۱۰۳	۶-۱-۲-۴ مارها
۱۰۳	۱-۶-۱-۲-۴ مارهایی با فرم تنیده شده، شبیه به بافت حصیر با فیگور حیوان.
۱۰۵	۲-۶-۱-۲-۴ مار درهم تنیده شده با گل
۱۰۶	۳-۶-۱-۲-۴ مار درهم تنیده شده عمودی در میان حیوانات
۱۰۸	۲-۲-۴ چغامیش
۱۰۸	۱-۲-۲-۴ گریفین
۱۱۰	۲-۲-۲-۴ شیرها
۱۱۲	۳-۲-۲-۴ مار
۱۱۲	۱-۳-۲-۲-۴ مار و انسان(مردی با دو مار)
۱۱۳	۲-۳-۲-۲-۴ مار و حیوانات
۱۱۴	۳-۳-۲-۲-۴ مارهای در هم بافته شده
۱۱۶	۳-۲-۴ تپه یحیی

۱۱۶	۴-۲-۳-۱ انسان بالدار و شاخ دار
۱۲۰	۴-۲-۴ جیرفت
۱۲۰	۴-۲-۴-۱ انسان های بالدار
۱۲۱	۴-۲-۴-۲ انسان با شاخه گندم
۱۲۱	۴-۲-۴-۳ گریفین
۱۲۲	۴-۲-۴-۴ مار
۱۲۶	۴-۲-۵ شهداد
۱۲۶	۴-۲-۵-۱ انسان بال دار
۱۲۸	۴-۲-۵-۲ انسان با شاخه های گندم
۱۳۱	۴-۳ مقایسه تطبیقی نقوش اساطیری
۱۳۲	۴-۳-۱ مقایسه تطبیقی نقوش مار و "ارباب مارها"
۱۳۶	۴-۳-۱-۱ افلات مرکزی ایران
۱۳۶	۴-۳-۱-۱-۱ تپه سفالین
۱۳۶	۴-۳-۱-۱-۲ قمرود
۱۳۷	۴-۳-۱-۲ حوزه غرب
۱۳۷	۴-۳-۱-۲-۱ گیان
۱۳۹	۴-۳-۱-۲-۲ لرستان
۱۴۳	۴-۳-۱-۳ جنوب غرب ایران - خوزستان
۱۴۳	۴-۳-۱-۳-۱ شوش
۱۴۵	۴-۳-۱-۴ بین النهرین
۱۴۵	۴-۳-۱-۴-۱ تپه گوآرا
۱۴۵	۴-۳-۱-۴-۲ تل اسمر

- ۱۴۷ ۲-۳-۴ مقایسه تطبیقی نقوش گریفین
- ۱۴۸ ۳-۳-۴ مقایسه تطبیقی نقوش حیواناتی که از دم و گردن در هم بافته شده اند
- ۱۵۱ ۴-۳-۴ مقایسه تطبیقی حیوانات در لباس انسان ها اواخر هزاره سوم ق.م.
- ۱۵۲ ۵-۳-۴ مقایسه تطبیقی اثر مهرهای استامپی با نقوش انسان های بالدار اواخر هزاره سوم ق.م.
- ۱۶۰ ۶-۳-۴ مقایسه تطبیقی اثر مهرهای استامپی با نقوش مارهای درهم تنیده

فصل پنجم بحث و برآیند

- ۱۶۲ ۱-۵ بحث و برآیند
- ۲۵۲ فهرست منابع و مآخذ
- چکیده انگلیسی

فهرست جدولها

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۷۰	جدول ۱-۲ گاهنگاری محوطه شهداد
۱۷۲	جدول ۲-۲ گاهنگاری و دوره بندی تپه یحیی
۱۷۴	جدول ۳-۲ گاهنگاری مهرهای جیرفت
۱۷۶	جدول ۳ - ۱ نوع مهرهای شوش A
۱۷۷	جدول ۳ - ۲ نوع مهرهای شوش
۱۷۸	جدول ۳ - ۳ نوع مهرهای شوش B
۱۷۹	جدول ۳ - ۴ نوع مهرهای شوش
۱۸۰	جدول ۳ - ۵ نوع مهرهای شوش C
۱۸۱	جدول ۳ - ۶ اثرمهرهای استوانه ای
۱۸۲	جدول ۳-۷ مهرهای چغامیش
۱۸۲	جدول ۳-۸ مهرهای چغامیش
۱۸۴	جدول ۳-۹ مهرهای شهر سوخته
۱۸۵	جدول ۳-۱۰ مهرهای شهر سوخته

فهرست نمودار ها

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۸۶	نمودار ۱-۳ نمودار شمالی های اساطیری شوش
۱۸۶	نمودار ۲-۳ نمودار شمالی های اساطیری چغامیش
۱۸۷	نمودار ۳-۳ جنس مهرهای تپه یحیی
۱۸۷	نمودار ۴-۳ جنس مهرهای اساطیری تپه یحیی
۱۸۸	نمودار ۵-۳ نمودار شمالی های اساطیری جیرفت
۱۸۸	نمودار ۶-۳ جنس مهرهای شهداد
۱۸۹	نمودار ۷-۳ جنس مهرهای اساطیری شهداد

فهرست شکل ها

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۹۰	شکل ۱-۳ کارکرد نقش مایه های لایه ۱۸ اکروپول شوش
۱۹۱	شکل ۲-۳ کارکرد نقش مایه های لایه ۲۵ اکروپول شوش
۱۹۲	شکل ۳-۳ لایه های شوش
۱۹۳	شکل ۴-۳ لایه های شوش ۲۵ و ۲۶ و ۲۷
۱۹۴	شکل ۵-۳ لایه های شوش ۱۶ و ۱۷
۱۹۵	شکل ۶-۳ لایه های شوش ۱۴ و ۱۵
۱۹۶	شکل ۷-۳ لایه های تپه یحیی
۱۹۷	شکل ۸-۳ لایه های جیرفت، کنار صندل شمالی و جنوبی
۱۹۸	شکل ۹-۳ گورستان و کارگاه صنعتی شهداد
۱۹۹	شکل ۱۰-۳ مهرهای محوطه شهداد
۲۰۰	شکل ۱۱-۳ مهرهای محوطه شهرسوخته
۲۰۱	شکل ۱۲-۳ معرفی مهرهای اساطیری آسیای مرکزی
۲۰۲	شکل ۱-۴ - منطقه شوش - اربابها
۲۰۳	شکل ۲-۴ منطقه شوش - ارباب مارها - مردی با دو مار
۲۰۴	شکل ۳-۴ منطقه شوش - گریفین یا شیر دال
۲۰۵	شکل ۴-۴ منطقه شوش - نقش حیواناتی که از سر به هم تنیده شده اند
۲۰۶	شکل ۵-۴ منطقه شوش - نقش حیواناتی که از دم به هم تنیده شده اند
۲۰۷	شکل ۶-۴ منطقه شوش حیواناتی که هم از دم و هم از سر به هم تنیده شده اند.

- شکل ۷-۴ منطقه شوش - حیوانات در لباس انسان ها ۲۰۸
- شکل ۸-۴ منطقه شوش - انسان بال دار و شاخ دار ۲۰۹
- شکل ۹-۴ منطقه شوش - مارها ۲۱۰
- شکل ۱۰-۴ منطقه چغامیش - گریفین ۲۱۱
- شکل ۱۱-۴ منطقه چغامیش - شیرها ۲۱۲
- شکل ۱۲-۴ منطقه چغامیش - مار با انسان و حیوان ۲۱۳
- شکل ۱۳-۴ منطقه چغامیش - مارهای در هم بافته شده ۲۱۴
- شکل ۱۴-۴ منطقه تپه یحیی - انسان بالدار و شاخدار ۲۱۵
- شکل ۱۵-۴ منطقه جیرفت - انسان بالدار - انسان با شاخه گندم - گریفین ۲۱۶
- شکل ۱۶-۴ منطقه جیرفت - مار ۲۱۷
- شکل ۱۷-۴ منطقه شهداد - انسان بالدار و انسان با شاخه های گندم ۲۱۸
- شکل ۱۸-۴ مقایسه یکی از فیگورهای مهر شهداد با پوشش ایلامی ۲۱۹
- شکل ۱۹-۴ مارها ۲۲۰
- شکل ۲۰-۴ ارتباط بین نقوش و فیگورها ۲۲۱
- شکل ۲۱-۴ گیان ۲۲۲
- شکل ۲۲-۴ لرستان ۲۲۳
- شکل ۲۳-۴ بین النهرین - تل اسمر ۲۲۴
- شکل ۲۴-۴ قمرد ۲۲۵
- شکل ۲۵-۴ مقایسه تطبیقی ارباب مارها/ مردی با دو مار ۲۲۶
- شکل ۲۶-۴ مقایسه گریفین ها (شیر دال) ۲۲۷
- شکل ۲۷-۴ تل ملیان ۲۲۸
- شکل ۲۸-۴ مقایسه تطبیقی حیواناتی که از دست و دم به هم بافته شده اند ۲۲۹